

PAPER DETAILS

TITLE: Roma Imparatorlugu'nun Dogu Politikasinda Polemon Kralligi'nin Rolü

AUTHORS: Osman EMIR

PAGES: 715-735

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3298672>

ROMA İMPARATORLUĞU'NUN DOĞU POLİTİKASINDA POLEMON
KRALLIĞI'NIN ROLÜ
*THE ROLE OF THE POLEMON KINGDOM IN THE EASTERN POLICY
OF THE ROMAN EMPIRE*

Osman EMİR

Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü /Türkiye
Assoc. Prof. Dr., Karadeniz Technical University, Faculty of Letters, Department of History /Türkiye
osmanemir1461@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7965-3869

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi – International Journal of Ancient History
5/2, Eylül – September 2023 Samsun
E-ISSN: 2667-7059 (Online)
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/oannes>

Makale Türü-Article Type : Araştırma Makalesi - Research Article
Geliş Tarihi-Received Date : 31.07.2023
Kabul Tarihi-Accepted Date : 19.09.2023
Yayın Tarihi – Publication Date : 29.09.2023
Sayfalar-Pages : 715 – 735
 : <https://doi.org/10.33469/oannes.1335469>

This article was checked by Viper or or **plagium™**

Atıf – Citation: EMİR, O., “Roma İmparatorluğu’nun Doğu Politikasında Polemon Krallığı’nın Rolü”, *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5/2, Eylül 2023, ss. 715 – 735.

ROMA İMPARATORLUĞU'NUN DOĞU POLİTİKASINDA POLEMON KRALLIĞI'NIN ROLÜ

THE ROLE OF THE POLEMON KINGDOM IN THE EASTERN POLICY OF THE ROMAN EMPIRE

Doç. Dr. Osman EMİR

Öz

Antik çağda Pontos Bölgesi, doğuda Kafkas Coğrafyası ile batıda Anadolu'yu birbirine bağlayan stratejik bir noktada yer alır. Tarihsel süreçte bölge, bulunduğu stratejik konumdan ötürü askerî ve siyasi alanda oldukça hareketli bir coğrafya olmuştur. Hellenistik Dönem'de Mithradates Krallığı'nın merkezinde yer alan bu coğrafya, Roma hâkimiyeti döneminde imparatorluğun doğuda yürüttüğü askerî faaliyetlerde ikmal üssü, hatta ileri bir garnizon görevi üstlenmiştir. Öyle ki Roma, kendisi için stratejik önem arz eden Pontos Bölgesi'ni coğrafi konumu, dağlık yapısı ve Roma hâkimiyet sahasına olan uzaklığından dolayı genellikle vassal krallıklarla yönetme yoluna gitmiştir. Roma'nın Pontos Bölgesi'nin yönetimini verdiği bu vassal krallıkların başında ise Polemon Krallığı gelmektedir. Bu krallığın hanedanı üyeleri yaklaşık bir asır Pontos Bölgesi'ni Roma'ya bağlı bir krallık olarak yönetmiştir. Bu yönetim süresince krallık bölgede istikrarlı bir politika sürdürmüş, bu başarılarından dolayı da dönem dönem Roma

Abstract

In antiquity, the Pontic region was located at a strategic point connecting the Caucasus in the east and Anatolia in the west. In the historical process, the region has been a very active geography in the military and political field due to its strategic location. This geography, which was at the center of the Mithradates Kingdom in the Hellenistic Period, served as a supply base and even an advanced garrison in the military activities of the empire in the east during the Roman rule. In fact, due to its geographical location, structure and distance from the Roman dominion, Rome usually ruled the Pontos Region, which was of strategic importance for Rome, with vassal kingdoms. The Kingdom of Polemon was the most important vassal kingdoms to which Rome gave the administration of the Pontus Region. The members of the dynasty of this kingdom ruled the Pontos Region for about a century as a kingdom dependent on Rome. During this administration, the kingdom maintained a stable policy in the region, and due to these successes, it was rewarded with new lands by Rome from

tarafından yeni topraklarla ödüllendirilmiştir. Hanedanın son üyesi II. Polemon döneminde krallığın sınırları Pontos'dan başlayarak kuzeyde Bopsoros toprakları güneyde ise Armenia Minor'a kadar uzanmıştır. Polmeon Krallığı'nın bu bölgedeki başlıca görevi bir taraftan Roma hâkimiyetini bölgede tesis etmek iken, diğer taraftan Roma'nın doğu seferlerinde Roma ordularına ikmal ve asker desteğinde bulunmaktı. Bu çalışmada Polomon Krallığı'nın Pontos Bölgesi'ndeki faaliyetleri, krallığın Roma'nın doğu politikasında oynadığı rolü ve bölgenin Polemon Krallığı'nın güçlenmesindeki stratejik önemi incelenecektir.

time to time. The last member of the dynasty II. During the Polemon period, the borders of the kingdom started from Pontos and extended to Bopsoros lands in the north and Armenia Minor in the south. While the main task of the Kingdom of Polmeon in this region was to establish Roman dominance in the region, on the other hand, it was to supply and support the Roman armies in the eastern expeditions of Rome. In this study, attention will be drawn to the Kingdom of Polomon, the role of the kingdom in the eastern policy of Rome, and the strategic importance of the Pontos Region for both the Kingdom of Polemon and Rome.

Anahtar Kelimeler: Polemon Krallığı, Pontos, Roma, Pythodoris, Bosporos.

Keywords: Kingdom of Polemon, Pontos, Rome, Pythodoris, Bosporos.

Extended abstract

The Pontos Region, which is one of the important geographies of Anatolia in antiquity, has presented a different character from other regions with the human communities, it contains and the unique cultures of these communities. This region, which managed to stay out of the military and political struggles in Anatolia until the late Hellenistic Period, became one of the most active geographies of Near Asia with the Kingdom of Mithradates (Pontos) (301-63 BC), ruled by members of the Achaemenid dynasty. With the last dynasty member of the kingdom, Mithradates VI (120-63 BC), the Pontos Region attracted attention as the epicenter of the kingdom in the wars against Rome in Anatolia. As the struggles between Rome and the Kingdom of Mithradates moved to Pontos after a while, the strategic importance of the region became more apparent. Because after this date, Rome had the chance to get to know the region closely for the first time and it was realized that the region was a very difficult geography for enemies to capture and control.

With the conclusion of the Mithradatic Wars in favor of Rome in 63 BC and the death of Mithradates VI, the last dynastic member of the kingdom, the kingdom had faded away. However, this event was not the end of Rome's struggle on the Pontos, but rather the beginning. Because this region, which is of strategic importance for Rome now, had to be removed from its local culture and Hellenized or Romanized. But breaking the strong Persian influence in the region was at least as difficult as the Wars of Mithradates. Therefore, Pompeius, the Roman consul of the period and also the commander of the Mithradates Wars, made a number of political arrangements in the Pontos Region. In this context, he turned the western coasts of the Pontos Region up to Trapezous (=Trabzon) into a province and made it directly Roman territory.

He donated the remaining lands in the east of the region to the king or local principalities who helped him in the Mithradates Wars. The regions that Rome donated to small kingdoms were geographically far from Roman influence, difficult to control, and most importantly, where the Achaemenid culture was influential. The aim of Pompeius was to establish Roman rule in this region through the affiliated kingdoms. However, all these political arrangements of Pompeius did not have the expected effect in the Pontos Region.

After Pompeius, new political arrangements were made in the Pontos Region during the periods of Caesar and Marcus Antonius, respectively, and most of the region continued to be ruled by affiliated kingdoms. However, the arrangements made in the Pontos Region during the period from Pompeius to the end of the Marcus Antonius period did not provide stability in the region either. Because during this period, Rome's communication with the provinces and cities in the Pontos Region was based on a relationship of interests that provided military requirements for Rome rather than creating a political and cultural network of poleis. The cultural and economic change in the region was limited to the western coasts of Pontos, which Pompeius made a province. Therefore, a new period was started in the political arrangements made in the region during the Augustus Period (27 BC - 14 AD). Firstly, the lands granted to the affiliated kingdoms in the region were expanded. Subsequently, these kingdoms were given more administrative powers in the regions they ruled. This policy of Augustus was successful for a while in the Pontos Region. As a matter of fact, with the Polemon Dynasty, which was brought back to the administration of the Pontos Region during the Augustus Period, an important stability was achieved in the region. This success was also achieved after Augustus in the periods of Tiberius (14-37 AD), Caligulla (37-41 AD) and Claudius (41-54 AD), respectively, and the region was smoothly ruled by members of the Polemon Dynasty. In the period from Augustus to the end of the Claudius period, the Polemon Dynasty was given not only the Pontos lands, but also the administration of the lands of Armenia Minor and the Bosporus Kingdom. Because this was considered to be the largest kingdom that emerged in the region after the Kingdom of Mithradates. However, after the accession of Emperor Nero to the throne in Rome, the situation of the Polemon Kingdom in the Pontos Region changed. Because with the period of Emperor Nero, the eastern policy of Rome, different from the time of Augustus, was re-entered into an active period and military activities were increased in the eastern borders of Rome..Rome's eastern policy, which began with the Reign of Nero, was to ensure complete Roman domination over the Kingdom of Armenia and to create political pressure against the Parthians. At the point of implementation of this plan, the Pontos Region was strategically prominent in the military activities that Rome would conduct in the east. Because this region served as a gateway to the lands of Armenia and Parthia, and especially the Trapezous Port was an important supply base for Rome's Eastern expeditions. Rome decided to turn this region, which is so strategic and important, into direct Roman territory, taking into account the dangers posed by its rule by affiliated kingdoms. As a matter of fact, in AD 64, she incorporated the Pontos lands belonging to the Polemon Kingdom into the Galatia Province under the name of Pontus Polemoniacus (*Polemon's Pontus*). Thus, the Polemon Dynasty, which took over the administration of the Pontos

Region with Polemon I for the first time during the reign of Augustus, had to give up these lands that it had ruled for more than 60 years. During this time, members of the Polemon dynasty established Roman rule in the region on the one hand, and on the other hand, they founded cities on the model of the Hellenic Polis in the region.

Giriş

Roma'nın Pontos Bölgesi'ndeki askerî ve siyasi faaliyetlerinin gerçek anlamda Geç Hellenistik Dönem'de, Mithradates (Pontos) Krallığı'nın Anadolu'da büyük bir güç olarak ortaya çıkmasıyla birlikte başladığı söylenebilir. Özellikle MÖ 120 yılından sonra Anadolu'da Roma karşısı büyük bir mücadele başlatan bu krallığın son varisi VI. Mithradates Eupator (MÖ 120-63) döneminde krallığın sınırları Pontos Bölgesi başta olmak üzere Anadolu'nun büyük bir bölümünü içine almış ve MÖ 89 yılına gelindiğinde Anadolu'daki Roma askerî varlığı da neredeyse ortadan kaldırılmıştı. Ancak VI. Mithradates'in kısa dönemde Roma'ya karşı elde ettiği başarının ardında Roma'da yaşanan iç savaşların etkili olduğu bir gerçektir. Zira MÖ 91-88 yılları arasında gerçekleşen Müttefikler Savaşı, Roma'yı Anadolu'da yaşanan gelişmelere müdahale etmekten alıkoymuştu. Buna karşın MÖ 88 yılı sonuna gelindiğinde Müttefikler Savaşı'ndan başarıyla ayrılan Roma, bu tarihten sonra tüm gücünü Anadolu'ya, özellikle Mithradates Krallığı'na çevirmiş ve yaklaşık 30 yıl sürecek Roma-Mithradates Savaşları'nı (MÖ 89-63) başlatmıştı. Bu savaşların ilki olan Birinci Mithradates Savaşları'nın (MÖ 89-85) Roma lehine sonuçlanmasının ardından da iki güç arasındaki mücadeleler Pontos topraklarına taşınmıştı. MÖ 63'te, Roma generali Pompeius, VI. Mithradates ve ordusunu Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde son kez mağlup etmişti. Bu mağlubiyetten sonra kral, öz oğlu II. Pharnakes'in (MÖ 65-47) yönettiği Bosporos Krallığı'na sığınmıştı.¹ Ancak büyük bir Roma askerî gücünün Boposras Krallığı topraklarına doğru hareket ettiğini öğrenen II. Pharnakes, babasını Roma'ya teslim etmeye karar vermişti. MÖ 63'te öz oğlunun ihanetine uğrayan hanedanın son üyesi VI. Mithradates orada intihar etmiş ve böylelikle krallık yıkılmıştı².

Pontos Bölgesi'nde Roma Hâkimiyeti ve Vassal Krallıklar

Mithradates Krallığı'nın MÖ 63'te ortadan kalkmasıyla Pontos Bölgesi dolaylı olarak Roma hâkimiyeti altına girmişti. Üçüncü Mithradates Savaşları sırasında Roma ordusunun başında bulunan Pompeius, Mithradates'e karşı özellikle Pontos Bölgesi'nde yürüttüğü mücadelelerde bu coğrafyanın stratejik önemini yakından görme şansı elde etmiş ve bu doğrultuda bölgede birtakım siyasi düzenlemeler yapmıştı. Pompeius'un bölgede yaptığı siyasi düzenlemelerin ilki, Trapezous'a (=Trabzon) kadar Karadeniz'in doğu kıyılarını Pontos Eyaleti yaparak daha önce oluşturulmuş olan Bithynia Eyaleti ile birleştirmek oldu. Pompeius, yeni eyaletin dışında kalan krallığın doğu ve kuzeydoğusundaki toprakları ise Mithradates Savaşları'nda kendisine yardım

¹ Appianos, *Mithridateios*, 101; ayrıca bk. Sherwin-White, 2008: 253-254.

² Primo, 2010: 160-161.

eden kral ya da yerel prensliklere bağışladı.³ Bithynia Eyaleti'ne dâhil edilmeyen Pontos'un diğer bölgeleri Pompeius'un kral ya da yerel prensliklere bağışladığı toprakların başında geliyordu. Bu bölgeler Mithradates Savaşları'nda Roma ordusuna önemli yardımlarda bulunan Galat *tetrakhes*'lerinden Deiotaros'a verilirken bu toprakların kuzeyinde kalan Bosporos Krallığı da Roma'ya sadakatini bildiren VI. Mithrdates'in oğlu II. Pharnakes'e (MÖ 63-47) bağışlandı (Harita 1).⁴

Pompeius'un eyaletlere dâhil etmediği bu bölgeler; Roma etkisinden uzak, denetlenmesi zor, güvenlik açısından tehlikeli alanlar olması bakımından dikkat çekiciydi. Özellikle Anadolu'nun doğu ve kuzeydoğu bölgelerinin savunmaya uygun coğrafi yapısı, bölgede hâkimiyet kurmaya çalışan güçler için oldukça tehlikeliydi. Bu yüzden Pompeius, Pontos'ta idari düzenlemeler yaparken çetrefilli bölgeleri bizzat Roma'ya bağlamak yerine, buralarda küçük krallıklar oluşturarak âdeta güçlü düşmanlarına karşı tampon bölgeler oluşturma yoluna gitti.⁵ Fakat Pompeius'un Pontos'ta yapmış olduğu bu siyasi ve idari düzenlemeler beklendiği gibi bölgeye huzur getirmedi. Zira Roma'nın müttefiki ve dostu olarak Bosporos Krallığı'nın başına getirilen II. Pharnakes, MÖ 48'de Roma'ya karşı savaş açtı ve ilk olarak Kolkhis' (=Gürcistan'ın güneybatı bölgesi) ardından Armenia Minor (=Gümüşhane-Bayburt Bölgesi) bölgelerini, ardında da Galat *tetrakhesi* Deiotaros'un hâkimiyeti altındaki Pontos Bölgesi'ni ele geçirdi.⁶ II. Pharnakes'in Anadolu'daki bu işgalleri, Roma'da duyulur duyulmaz o sırada Mısır'da bulunan Iulius Caesar isyanın bastırılması için vakit kaybetmeden Syria Eyaleti üzerinden Anadolu'ya giriş yaptı ve doğrudan kuzeye yöneldi. MÖ 47'de Zela (=Zile)'da yapılan savaşta II. Pharnakes ve ordusu Caesar tarafından ağır bir yenilgiye uğratıldı ve böylelikle isyan kısa zamanda bastırılmış oldu.⁷ Ancak II. Pharnakes'in Pontos Bölgesi başta olmak üzere, Kolkhis ve Armenia Minor topraklarını kolayca işgal etmesi, bağlı krallıkların bölge savunmasındaki yetersizliğini ortaya çıkarmıştı. Bunun üzerine Caesar tıpkı selefi Pompeius gibi Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde yeniden siyasi düzenlemeler yapmaya karar verdi. Özellikle Kuzeydoğu Anadolu topraklarının bir tek bağlı krallığın sorumluluğuna verilemeyecek kadar önemli olduğunun farkına varan Caesar, bu amaçla Armenia Minor'u Galatya ve Kappadokia Krallıkları arasında bölüştürerek bölge savunmasını güçlendirmeye çalıştı. Buna karşın Pontos'un doğu bölümleri ise, Galat *tetrarkhesi* Deiotaros ait krallığın bir parçası olmaya devam etti.⁸ Ancak Caesar'ın bölgede yapmış olduğu siyasi düzenlemelerden yaklaşık on yıl sonra MÖ 36'da Pontos Bölgesi

³ Kallet-Marx, 1995: 326; Arslan, 2007: 490-493. Wellesley, 1953, 294 vd.; Wesch-Klein, 2001: 251; Marek, 2003: 36; Kaya, 1998: 165; Bekker-Nielsen, 2008: 28; Oktan, 2008: 60.

⁴ Adcock, 1937: 11 vd.; Magie, 1950: 1237, dn. 41; Sherk, 1980: 975; Jones, 1998: 158; Arslan, 2000: 149-150; Kaya, 2005: 131-132.

⁵ Emir, 2014: 116; ayrıca bkz. Eilers, 2005: 90.

⁶ Cassius Dio, *Rhomaika*, XLII. 45; ayrıca bkz. Minns, 1913: 589; Magie, 1950: 408; Vinogradov - Goronçarovskiy, 2008:243.

⁷ Caesar, *de Bello Alexandriono*, 74-77; Plutarkhos, *Caesar*. 50; Appianos, *Bella Civilia*, II. 91; *Mithridateios*, 120; Cassius Dio, *Rhomaika*, XLII. 47-48; Florus, *epitome*. II. 13. 63; Suetonius, *Caesar*, 35; 37; ayrıca bkz. Dodge, 1997: 604 vd.; Canfora, 2007: 224 vd.; Goldsworthy, 2014: 504.

⁸ Mitchell, 1995: 33, dn. 73; Syme, 1995: 111.

hâkimi Deiotaros'un ölümüyle bölgedeki siyasi dengeler yeniden değişti. Yaşanan bu beklenmedik gelişme sonrası Deiotaros'un krallığına ait topraklar, dönemin Roma *consüller*inden Marcus Antonius tarafından üzerinde yapılan birtakım değişikliklerle, II. Pharnakes'in oğlu ve VI. Mithradates'in torunu olan Dareios'a verildi.⁹ Böylelikle Pontos topraklarının bir kısmı yeniden Pers soyundan bir kralın, VI. Mithradates'in torunu Dareios'un eline geçmiş oldu.

Marcus Antonius'un, Roma'nın geçmişte en büyük düşmanı olan VI. Mithradates'in torununu neden aynı krallığa atadığı bilinmemektedir. Öyle ki babası II. Pharnakes, ilk fırsatta Roma'ya ihanet ederek atalarından kalan topraklara sahip çıkmak istemiş ve bu uğurda Roma'nın en büyük komutanlarından Caesar ile savaşmayı dahi göze almıştı. Antonius'un bu beklenmedik atamasına iki yorum getirilebilir: Bunlardan ilki, Dareios'un o döneme kadar her daim Romalıların dostu ve müttefiki olarak hareket etmiş olmasıdır. İkincisi ise, Parthların Anadolu'yu işgali sırasında bölgede bulunan bağlı krallıkların sorumlulukları altındaki toprakları savunmada yetersiz kalmalarıdır. Ayrıca Antonius'un Doğu'da giderek güçlenen Parthlara karşı aynı soydan gelen bir başka asilzadeye bölgede krallık tahsis ederek ikilik yaratmayı düşündüğü de söylenebilir.

Yaşanan tüm bu gelişmelere rağmen Antonius'un Pontos Bölgesi'ndeki siyasi düzenlemeleri de bölgede istikrar sağlamadı. Zira II. Pharnakes'in diğer oğlu Arsakes, MÖ 36'da Pontos Bölgesi'nde isyan ederek kardeşi Dareios'u öldürdü ve kendisini hükümdar ilan ederek bölge yönetimini ele geçirdi.¹⁰ Bunun üzerine Antonius tarafından daha önce Kilikia ve Lykaonia bölgeleri kendisine bağışlanan Polemon¹¹, Arsakes isyanının bastırılmasıyla görevlendirildi. Roma'dan aldığı askerî destekle kısa sürede bölgeye ulaşan Polemon, burada isyanı bastırmakla kalmadı, isyanın lideri olan Arsakes'i de yakalatarak idam edilmesini sağladı.¹²

Polemon Krallığı'nın Yükselişi

Marcus Antonius, Arsakes isyanının bastırılmasından sonra Pontos Bölgesi'nde ortaya çıkan otorite boşluğunu yeniden doldurmak için isyanın bastırılmasında başarı gösteren Polemon'a, Pontos topraklarının büyük bir kısmını bağışladı. Antonius, Polemon'un son faaliyeti ve bölgede güven veren eylemleri dolayısıyla, Parth Seferi öncesi Armenia Minor Bölgesi'ni de kendisine vererek topraklarını genişletti (Harita 2).¹³ Bu, Karadeniz kıyıları boyunca uzanan Amisos'un (=Samsun) bir bölümü ile Amaseia (=Amasya), Kotyora (=Ordu), Kerasos (=Giresun), Trapezous'un yanı sıra Armenia Minor

⁹ Appianos, *Bella Civilia* V. 75; ayrıca bkz. Mitchell, 1995: 38; Huzar, 1978: 159; Taşdöner, 2012: 222.

¹⁰ Magie, 1950: 434-435; Primo, 2010: 162.

¹¹ Taşdöner, 2012: 222; Laodikeia'lı Zenon'un oğlu olan Polemon, Antonius tarafından Anadolu'da krallık elde eden bir başka yeni kraldı. Onun hâkimiyeti altındaki topraklar, başkent Ikonion (Konya) olmak üzere, Lykaonia Ovası ile Amanos Dağları (Nur Dağları) geçitleri ve Kilikia bölgesini kapsıyordu. Strab. XII. 8. 16; ayrıca bkz. Hoffmann, 1952: cols. 1281-1282.

¹² Strabon, *Geographika*, XII. 3. 38; ayrıca bkz. Olshausen ve Biller, 1984: 162; Højte, 2009: 103.

¹³ Appianos, *Bella Civilia* V. 75; Cassius Dio, *Rhomaika*, XLIX. 33. 2; LIII. 25; Huzar, 1978: 183; Taşdöner, 2012: 225.

Bölgesi'nin, Polemon yönetiminde Roma'ya bağlı yeni bir krallığın eline geçmesi anlamına geliyordu ki, Pontos Bölgesi'nde kurulan bu bağlı krallık, tarihe "Polemon Krallığı" olarak geçti. Deiotaros'un krallığından sonra Pontos Bölgesi'nde kurulan bu yeni vassal krallık, aslında VI. Mithradates'ten sonra bölgede beklenen istikrarın bir türlü sağlanamadığını gösteriyordu. Bundaki en önemli etken, şüphesiz Pontos'un coğrafi ve stratejik yapısının getirdiği yönetilmesi ve denetlenmesi zor bir bölge olması ve bu bölgenin otokton halklarının bağımsızlıklarına olan düşkünlüğü idi.

Marcus Antonius'un Pontos'taki düzenlemelerinden bir süre sonra Caesar'ın yeğeni Octavianus ile Marcus Antonius arasında başlayan mücadeleler kısa zamanda Roma'da bir iç savaşa dönüştü. Bu iç savaş, MÖ 31'de Aktium Deniz Muharebesi'nde Marcus Antonius ve onun destekçilerinin mağlup olmasıyla son buldu.¹⁴ Zira bu savaştan kısa bir süre sonra Marcus Antonius (MÖ 30) Mısır'da intihar ederek hayatına son verdi. Marcus Antonius'un ölümüyle Roma'nın yönetimi bir müddet sonra senato tarafından kendisine "Augustus" ünvanı verilen Octavianus'a geçti. Augustus (MÖ 27-MS 14) Roma'da iç huzuru sağladıktan sonra hızlı bir şekilde dış politikaya yöneldi ve ilk olarak Aktium Savaşı'nda Antonius tarafında yer alan bağlı krallıkların ve kentlerin durumlarını değerlendirdi.¹⁵ Augustus, tıpkı selefleri Pompeius, Caesar ve Antonius gibi Anadolu'nun siyasi yapılanmasını yeniden biçimlendirdi. Kappadokia kralı Arkhelaos (MÖ 36-MS 17) ve Pontos kralı Polemon dışında diğer tüm krallar, Antonius döneminde kendilerine bağışlanan krallıklarını kaybettiler.¹⁶ Zira Augustus, Pontos topraklarının büyük bir bölümünde hüküm süren Polemon Krallığı'nın varlığını onaylarken daha önce bu krallığa bağışlanan Armenia Minor Bölgesi'ni krallığın elinden aldı.¹⁷ Dolayısıyla Augustus döneminin ilk yıllarında Polemon'a ait krallığın sınırları, Trapezous, Kerasos, Kotyora, Amisos gibi Pontos'un kıyı bölgesi ve bu bölgenin hinterlandı ile sınırlı kaldı.¹⁸ Augustus'un doğudaki genel politikası, Parthia'nın kontrolünü bağlı krallıklar üzerinden gerçekleştirmek üzerine kurulmuştu.¹⁹ Bu aşamada Polemon Krallığı toprakları ve Armenia Minor, stratejik bir önem arz ediyordu. Bu bölgelerin kralları bir taraftan bölgede huzuru temin ederken diğer taraftan Parthlar'ın hareketlerini gözlemleyecekti.²⁰

Augustus'un Pontos Bölgesi'ndeki bu yeni düzenlemeleri ve Polemon'a bahşedilen askerî ve siyasi güç, şüphesiz İmparator'un ileride Parthlara karşı yapmayı planladığı askerî seferler için birer önlemdi. Augustus, Roma'nın etki alanı dışında kalan bu coğrafyayı yıllardır bölgede hüküm süren bağlı krallıklara vererek doğuya yapacağı seferleri kolaylaştırmayı amaçlıyordu. Nitekim Augustus'un doğuda iki önemli projesi vardı ve bunların ikisi de doğrudan Parthlarla ilişkiliydi. Augustus'un doğudaki projelerinden ilki,

¹⁴ Taşdöner, 2012: 229-230.

¹⁵ Magie, 1950: 442 vd.

¹⁶ Augustus Dönemi'nde Eyaletlerde yapılan reformlar hakkında bkz. Taşdöner, 2017.

¹⁷ *Res Gestae*, XXVII; ayrıca bkz. Magie, 1950: 443; Jones, 1998: 170.

¹⁸ Magie, 1950: 435; Mitford, 1980: 1172 vd.

¹⁹ Mitford, 1980: 1172 vd.

²⁰ Augustus Dönemi'nde Armenia'da yaşanan Roma-Parth mücadeleleri için bkz. Taşdöner, 2014.

Crassus'un MÖ 53'te Karrhai Savaşı'nı kaybetmesiyle, Parthlar'ın eline geçen Roma sancakları ve askerlerinin geri alınması.²¹ İkincisi ise, Antonius'un doğudaki yanlış politikası neticesiyle Roma'nın elinden çıkmış olan Armenia Krallığı'nın tekrar Roma'nın uydusu hâline getirilmesiydi. Augustus ilk projesini hayata geçirmek için, evlatlık edindiği Tiberius'u bir Roma ordusuyla birlikte bölgeye gönderdi.²² Polemon ve Kappadokia krallıklarından da önemli bir askerî takviye alan Tiberius, muhtemelen Parthia üzerine çıktığı seferde, Pontos topraklarını bir ikmal üssü olarak kullandı. Fakat Tiberius'un Parth seferi başlamadan son buldu. Çünkü Tiberius'un önemli bir askerî güçle doğuya doğru geldiğini öğrenen Parth kralı IV. Phraates (MÖ 38-29) derhâl Roma'nın isteklerine boyun eğdi ve savaş yapılmaksızın MÖ 20 yılında Roma sancaklarını ve esirlerini Augustus'a teslim etti.²³ Aynı yıl Tiberius, iktidarını Roma düşmanlığı üzerine kurmuş olan Armenia kralı II. Artaksias'ı (MÖ 33-MÖ 20) tahttan indirdi ve Roma'nın elinde esir tutulan III. Tigranes'i (MÖ 20-10), Armenia Krallığı'nın başına getirdi.²⁴ Böylelikle III. Tigranes'in yaşamını yitirdiği MÖ 10 yılına kadar bölge, Roma'nın hâkimiyetinde sakin bir dönem geçirdi.²⁵

Yukarıda bahsi geçen Kuzeydoğu Anadolu'da yaşanan bu barış döneminde Pontos kralı Polemon, kendi krallığının iç meseleleri ile ilgilendi. Augustus tarafından kendisine bağışlanan krallığı hem Parth tehlikesine karşı hem de çevre bölgelerden gelebilecek istilacı göçebe halklara karşı güçlendirdi. Nitekim Polemon'un krallığı, Kappadokia Krallığı ile birlikte Roma'nın doğudaki savunma hattını oluştuyordu. Muhtemelen bölgede meydana gelen askerî bir tehlike karşısında Polemon derhâl harekete geçiyor, sükûnetin sağlandığı dönemlerde de bölge savunmasıyla ilgileniyordu.

Augustus'un Karadeniz'de bir başka siyasi düzenlemesi ise Caesar döneminde II. Pharnakes'i öldürerek Bosporos Krallığı'nın başına geçen Asander'in hükümranlığını onaylaması ve ona "kral" ünvanı vermesi oldu.²⁶ Ancak VI. Mithradates'in torunu olduğunu iddia eden Scribonius adındaki yerel bir bey, kısa sürede etrafında büyük bir güç toplayarak Bosporos'ta isyan çıkardı. Asander, isyanı bastırmak için yoğun çaba harcamasına rağmen bazı müttefiklerinin ihanetine uğrayarak mağlup oldu ve isyancıların elebaşı olan Scribonius'un emriyle öldürüldü. Scribonius, Asander'in dul kalan eşiyle de zorla evlenerek tahtı ele geçirdi.²⁷ Zira Asander'in dul eşi II. Pharnakes'in kızı, yani VI. Mithradates'in torunuydu. Scribonius bu evlilik bağıyla krallığını

²¹ Debevoise, 1968: 79 vd; Taşdöner, 2014: 62.

²² Kaya, 2004: 81.

²³ Strabon, *Geographika*, XVI. 1. 28; Suetonius, *Augustus*, 21; *Tiberius*, 9; Vell. II. 91; Cassius Dio, *Rhomaika*, LIV. 8; ayrıca bk. Schlude, 2009: 112; Taşdöner, 2014: 63; Crassus'un MÖ 53'te Karrhai Savaşı sonunda Parthların eline geçen Roma sancakları ve askerlerinin Augustus tarafından geri alınması, Roma dünyasında büyük bir sevinçle karşılandı, olay şerefine sikkeler basıldı, zafer anısına anıtlar dikildi. Cass. Dio LIV. 8; ayrıca bk. Mattingly ve Sydenham, 1923: 46, 61.

²⁴ *Res Gestae*, XXVII; Suet. *Tib.* 9. 1; Cassius Dio, *Rhomaika*, LIV. 9. 4; ayrıca bk. Anderson, 1979: 263-264; Frye, 1984: 235-236.

²⁵ Debevoise, 1968: 146.

²⁶ Saprikin, 2002: 91; Mommsen, 2004: 313; Scullard, 2010: 209; Primo, 2010: 161.

²⁷ Strabon, *Geographika*, XI. 2 vd.; ayrıca bk. Humphreys, 1835: 166; Minns, 1913: 593; Sullivan, 1980: 919-920; Saprikin, 2002: 93.

meşrulaştırmayı amaçlıyordu. Fakat bu hareket Augustus tarafından kabul görmedi ve imparator, Pontos'u savunmakla görevli Polemon'u isyanı bastırması için Kırım'a gönderdi. Sonuçta Roma destekli büyük bir donanmanın üzerlerine geldiğini öğrenen Bosporos halkı, derhal isyancı elebaşını yakalayarak öldürdü. Böylelikle Bosporos topraklarında Roma, tam bir egemenlik sağladı.²⁸

Polemon, bahsi geçen isyanın bastırılmasında çok az etkili oldu. Fakat zeki, erdemli ve bölgeyi iyi tanınması gibi özelliklerinden dolayı Augustus tarafından ona Bosporos Krallığı da bağışlandı. Kısa bir süre sonra Polemon, Bosporos'taki hâkimiyetini güçlendirmek için II. Pharnakes'in kızı ile evlendi.²⁹ Böylelikle Polemon, Augustus tarafından kendisine bağışlanan topraklarla birlikte Pontos'tan Bosporos'a kadar büyük bir coğrafyanın hâkimi oldu. Bu, Mithradates Krallığı'ndan sonra bölgede kurulan en büyük krallık anlamına geliyordu. Ancak Polemon'un kurduğu bu güçlü krallık, Bosporos kraliçesi ile olan evliliğiyle başlamadı. Onun gücünün asıl zirveye çıktığı dönem, kısa bir süre sonra Tralleis'li (=Aydın) aristokrat bir aileden gelen Pythodoris³⁰ ile olan evliliğiyle oluştu.³¹ Çünkü Pythodoris, devlet yönetiminde oldukça başarılı bir kadındı.

Her şeye rağmen Polemon'un devlet idaresindeki tecrübesi, bölgeyi elinde tutmaya yetmedi. Çünkü MÖ 8'de Tanais (Azov) Bölgesi'nde yaşayan Aspuragan halkları büyük bir isyan başlattı. Bosporos Krallığı'nı korumak için bölgeye geçen Polemon, orada isyancılara karşı yürüttüğü mücadelede mağlup oldu ve savaş meydanında hayatını kaybetti.³² Bu gelişmeler sonunda Pontos Bölgesi, Polemon'un dul eşi Pythodoris'in idaresine geçti. “*Kolkhis'e kadar Tibaranoi ve Khaldia ülkesi ile Pharnakeia ve Trapezus, akıllı ve devlet işlerinde tecrübeli bir kadın olan Pythodoris tarafından yönetilir*” cümlesiyle Strabon, onun devlet yönetiminde son derece başarılı bir kadın olduğunu ifade etmekteydi.³³ Öyle ki onun bu yeteneği, Augustus tarafından da fark edildi ve Augustus, kocasından miras kalan krallığı kendisine bağışlayarak ona olan güvenini gösterdi. Kraliçe Pythodoris, kocasının ölümünden sonra krallığı daha da büyüttü. Anlaşıldığı kadarıyla Pompeius zamanında kent hâline getirilen Diospolis (=Niksar), kraliçe Pythodoris zamanında krallığın merkezi oldu.³⁴

²⁸ Cassius Dio, *Rhomaika*, LIV. 29; ayrıca bk. Fantham, 2006: 65

²⁹ Cassius Dio, *Rhomaika*, LIV. 24. 5-8; ayrıca bk. Minns, 1913: 594; Bowersock, 1966: 52-53; Schürer, 1973: 449, dn. 4; Saprikin, 2002: 97.

³⁰ Pythodoris'in babası Khairmon, Nysalı (Aydın/Sultanhisar) aristokrat bir aileye mensuptu. O, Mithradates VI Eupator zamanında Roma'nın en büyük müttefiklerinden biriydi. Öyle ki MÖ 88'de, 6,000 *medimnoi* tahılı hediye olarak Anadolu'daki Roma ordularına göndermiş ve bunun üzerine Mithradates VI Eupator, onu kınayan iki mektup yazmıştı. Bowersock, 1966: 8. Daha sonra Khairmon, zengin bir şehir olan Tralleis'e göç etti. Khairmon burada Pompeius'un yakın arkadaşı olarak bölge halkının liderliğini üstlendi. Daha sonra, Laodikea ailesinden bir kız ile evlendi ve bu evlilikten Pythodoris dünyaya geldi. Magie, 1950: 1130 dn. 60; Bowersock, 1966: 8.

³¹ Strabon, *Geographika* XII. 3. 29; Hanslik, 1963: cols. 581; Sullivan, 1980: 920; Kearsley, 2005: 100-101.

³² Jones, 1998: 171 vd.; Saprikin, 2002: 97.

³³ Strabon, *Geographika* XII. 3. 29.

³⁴ Jones, 1998: 170-171; Freely, 2010: 83.

Kraliçe Pythodoris,³⁵ Pontos Bölgesi'ni iki yıl özerk olarak yönetti. MS 8'de Kappadokia kralı Arkhelaos³⁶ ile evlendi ve böylelikle Galatia Eyaleti ile Fırat Irmağı arasında kalan Pontos'tan Kilikia'ya kadar uzanan bölge -Roma toprakları hariç- bu iki hükümdarın hâkimiyeti altına girdi (Harita 2).³⁷ Bu iki krallığın evlilik bağıyla bir araya gelmesi ile Arkhelaos ve eşi Pythodoris'in bölgedeki misyonu daha da arttı.³⁸ Arkhelaos ve Pythodoris'in başlıca görevleri, Doğu'daki Parth yayılımını durdurmak ve Armenia'nın, Roma'nın etkisinden uzaklaşmasını engellemekti.

Augustus'un ölümü üzerine imparatorluk tahtına çıkan Tiberius (MS 14–37) Augustus'un politikasını devam ettirdi. Bu yüzden iktidarının ilk yıllarında Anadolu'nun doğu bölgeleriyle yakından ilgilendi. Ayrıca bölgede yaşanan bir olay, Tiberius'un siyasi politikasını Anadolu'nun kuzeydoğusuna çevirmesine sebep oldu. Bu gelişme, Pontos kraliçesi Pythodoris'in eşi ve krallığının ortağı Kappadokia kralı Arkhelaos'un MS 17'de gelen ölüm haberi idi.³⁹ Bu beklenmedik gelişme üzerine Tiberius, Augustus'un bölgede yaptığı siyasi düzenlemelerin bir devamı olarak, Kappadokia Krallığı'nı bir Roma eyaleti hâline getirerek Kappadokia Eyaleti'ni kurdu.⁴⁰ Ardından Tiberius, Armenia Minor Bölgesi'ni de Kappadokia Eyaleti'ne dâhil etti. Kraliçe Pythodoris ise, ilk kocası Polemon'un ülkesi olan Pontos'un hükümdarı olarak kalmaya devam etti. Kappadokia'nın eyalet hâline getirilmesi ile Pythodoris'in yönetimindeki Polemon Krallığı, bölgede Roma'ya bağlı son vassal krallık olarak varlığını bir müddet daha sürdürmeyi başardı.⁴¹ Pontos Bölgesi'nin hâlâ vassal bir krallık tarafından yönetilmesinin sebebi, Pythodoris'in hâkimiyeti altındaki toprakların doğrudan bir Roma toprağı hâline gelecek kadar Romalılaştırmamış olması ve Partlarla yapılan mücadelelerde bölgeyi ve bölge halkını iyi tanıyan bu krallığın varlığına ihtiyaç duyulmasıydı.

Tiberius, Kappadokia problemini, bölgeyi bir Roma eyaleti hâline getirerek çözüme kavuşturduktan sonra, Anadolu'nun doğusunda kaybolan

³⁵ Strabon (*Geographika*, XII. 8. 29), Kraliçe Pythodoris'in bir kız ve iki oğlunun varlığından söz etmektedir. Bunlardan ilki, Zeno-Artaksias'tı. Zenon-Artaksias, İmparator Tiberius döneminde Armenia kralı olarak atandı ve bu krallığı 16 yıl boyunca sorunsuz bir şekilde yönetti. Kraliçe Pythodoris'in ikinci ve tek kızı olan Antonia Tryphaena, Trakya kralı VIII. Kotys ile evlenerek ondan beş çocuk sahibi oldu. Bu evlatlardan II. Pythodoris, Trakya kralı Rhoimetakhes ile evliyken, bir diğer kızı Bosporos kralı Aspurgus ile evlendi. Üçüncü oğlu IX. Kotys ise, MS 47'ye kadar Armenia Minor kralı olarak atandı. Daha fazla bilgi için bk. Sullivan, 1980: 922-924.

³⁶ Arkhelaos, Mithradates Savaşları'nda Sulla'nın ordularına karşı savaşan ve ardından Roma ile antlaşması yapmak için kral VI. Mithradates'i ikna eden, Mithradates'in ünlü komutanı Arkhelaos'un torunudur. Olshausen, 1980: 910-911.

³⁷ Sullivan, 1971: 120; Mitchell, 1995: 94; Kaya, 2005: 181; ayrıca bkz. Freely, 2010: 83; Taşdöner, 2016: 37.

³⁸ Barrett (2002: 378, dn. 35), Arkhelaos ve Pythodoris'in evliliklerinin, asla bu iki krallığı birleştirmedigini ifade etmektedir.

³⁹ Kearsley, 2005: 101; Freely, 2010: 83; Williams, 2012: 357, dn. 23.

⁴⁰ Cassius Dio, *Rhomaika* LVII. 17. 7; Eutr. VII. 11; ayrıca bk. Olshausen, 1980: 910-912; Mitford, 1980: 1173; Levick, 1996: 110. Bir Roma eyaleti hâline getirilen Kappadokia'nın o anki sınırları kuzeyde Polemon Krallığı ile güneyde Amanos Dağları'na kadar uzanıyordu. Doğudan batıya doğru ise, Fırat'tan Lykaonia'ya kadar yayılmıştı. Bu alan yaklaşık olarak 53.000 km²'ydi. Magie, 1950: 491.

⁴¹ Magie, 1950: 494; Williams, 2012: 357, dn. 23.

Roma otoritesini tekrardan sağlamak için Armenia Krallığı'nı yeniden Roma'nın uydusu yaptı ve Pontos kraliçesi Pythodoris'in oğlu Zenon'u (MS 18-35), "Artaksias" ünvanı ile Armenia Krallığı'nın başına geçirdi.⁴² Zenon'un Armenia kralı olması, tartışmasız bölgeyi çok iyi tanımasından ve Polemon ailesinin burada etkili bir nüfuza sahip olmasından kaynaklanıyordu. Ayrıca Zenon'un hem annesinin hem de babasının Hellenistik kültürde yetişmiş bir aileden gelmiş olması, Pompeius'tan itibaren uygulanmaya çalışılan bir politikanın gereği olarak bölgenin Romalılaşmasını daha da kolaylaştırıcaktı. Öyleki Armenia Krallığı için bu atama oldukça hayırlı oldu. Çünkü Zenon-Artaksias, saltanatta kaldığı 17 yıl boyunca bölgeyi sorunsuz ve başarılı bir şekilde yönetti.⁴³ Kraliçe Pythodoris ve oğlu Zenon arasındaki kan bağı göz önüne alındığında bu iki bölgenin (Pontos ve Armenia) aslında tek bir ailenin, yani Polemon ailesinin yönetimi altında olduğunu gösteriyordu.

Pontos Bölgesi'nin Stratejik Önemi ve Polemon Krallığı'nın Sonu

Pontos kraliçesi Pythodoris'un MS 38'te ölmesi⁴⁴ ve torunu II. Polemon'un (MS 38-63)⁴⁵ geçici olarak krallığın başına geçmesi ile Pontos Bölgesi yeniden siyasi alanda hareketli bir döneme sahne oldu. Zira bu dönemde İmparator Tiberius ölmüş ve Roma tahtına Caligula (MS 37-41) geçmişti. Caligula Roma İmparatoru olunca, Pontos Bölgesi'ni yöneten II. Polemon'un krallığını onayladı.⁴⁶ Böylelikle Caligula döneminden itibaren Polemon Krallığı'nın başına kraliçe Pythodoris'in torunu II. Polemon geçmiş oldu. II. Polemon'un Caligula'dan aldığı tek ödül bu değildi. İmparator MS 14'te Bosporos Krallığı'nı da kendisine bağışlayarak topraklarını genişletti.⁴⁷ Pontos Bölgesi'nde büyük bir krallığa hükmeden II. Polemon, iktidarda kaldığı süre boyunca zamanının büyük bir bölümünü askeri faaliyetlere ayırdı. Öyle ki Bosporos Krallığı'nın da Caligula tarafından II. Polemon'a bağışlanmasıyla krallığın sınırları; Bosporos Krallığı topraklarıyla birlikte Anadolu'da Pontos kıyısı boyunca Amisos'tan Kolkhis'e, iç kesimlerde Zela'dan Armenia'nın kuzey sınırlarını oluşturan dağlara kadar uzanmış oldu. Polemon'un krallığı, Mithradates Krallığı'ndan sonra bölgede oluşturulan en büyük krallık hâline geldi. II. Polemon da tıpkı selefleri gibi bu toprakları, Roma'nın doğudaki saldırgan kolu olarak yönetti ve Pontos Bölgesi'ni doğudan ve kuzeyden gelebilecek istilalara karşı korudu.

⁴² Tacitus. *Annales*, II. 56; ayrıca bkz. Sullivan, 1980: 922-923; Barrett, 2001: 14; Levick, 1999: 110; Edwell, 2008: 40.

⁴³ Sullivan, 1980: 922-923; Shotter, 2005: 52-53; Frye, 1984: 237.

⁴⁴ II. Pythodoris'in Pontos Krallığı'nı ne kadar yönettiği ve ne zaman öldüğü hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bilinen tek şey kendinden sonra İmparatorluk tahtına MS 38'de torunu II. Polemon'un geçtiğidir. Magie, 1950: 487. Örneğin MS 28'de Pythodoris'e ait olduğu tespit edilmiş bir parada onun hâlâ kraliçe olduğunu göstermektedir. Barrett, 2002: 196.

⁴⁵ Pontos kralı I. Polemon ve eşi Pythodoris'in torunu olan II. Polemon, Antonia Tryphaina ile evli olan Trakya kralı VIII. Kotys'un oğludur. Sullivan, 1980: 922.

⁴⁶ Cassius Dio, *Rhomaika*, LIX. 12; ayrıca bkz. Jones, 1998: 170-171; Wiedemann, 2008a: 223.

⁴⁷ Minns, 1913: 595; Magie, 1950: 514; Olshausen, 1980: 911 vd.; Caligula'nın Kuzeydoğu Anadolu'da yaptığı siyasi düzenlemeler bunlarla sınırlı kalmadı. O, Tiberius zamanında Kappadokia Eyaleti'ne bağlanan Armenia Minor Bölgesi'ni yeniden vassal bir krallık hâline getirdi ve bu krallığın başına da yine Polemon ailesinden gelen ve kraliçe Pythodoris'in bir başka erkek torunu olan IX. Kotys'u geçirdi. Magie, 1950: 514; Mitford, 1980: 1174; Sullivan, 1980: 922; Wiedemann, 2008a: 223.

II. Polemon, bir taraftan krallığını doğudan ve kuzeyden gelebilecek saldırılara karşı hazırlarken diğer taraftan toprakları üzerinde bir takım imar ve iskân faaliyetlerinde bulundu. Örneğin kraliçe Pythodoris döneminde Polemon Krallığı'nın metropolisi olan Nikopolis kentinin giderek önemini yitirmesiyle kral, Pontos'un sahil bölgesinde "Polemonium/Polemonion" olarak adlandıran yeni bir kent kurdu.⁴⁸

Claudius zamanında Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan diğer bir gelişme ise, havzanın kuzeyinde vuku buldu. Bu dönemde Kırım'daki Bosporos Krallığı, Caligula tarafından II. Polemon'a bağışlanmıştı.⁴⁹ Bosporos Krallığı, her ne kadar II. Polemon'un hâkimiyeti altında bulunsaydı da burada eski kral Aspurgus'un dul eşi Gepaepyris hayattaydı. Gepaepyris üvey oğlunu, eski Mithradates Krallığı mensubu VI. Mithradates'in torunu olarak tanıttı ve "Mithradates" (VIII. Mithradates) unvanı ile onu tahtın asıl varisi olarak gösterdi. Zira bölge halkı da kendi krallarını kaybettiği için üzgündü ve yabancı bir kişinin yönetimini, yani II. Polemon'u istemiyordu.⁵⁰ Bunun üzerine Claudius, Bosporos Krallığı'nı II. Polemon'dan alarak VIII. Mithradates'e (MS 38-46) bağışladı.⁵¹ Cassius Dio'ya göre Claudius, Bosporos Krallığı'na karşı II. Polemon'a da Kilikia'nın bir bölümünü verdi.⁵² Fakat Bosporos kralı VIII. Mithradates, tıpkı VI. Mithradates ve II. Pharnakes gibi MS 46/45'de ayaklanarak Roma'ya karşı büyük bir isyan başlattı.⁵³ Bunun üzerine Roma, askerî bir birlik ile Armenia Minor kralı IX. Kotys'u bölgeye gönderdi. Kotys burada müttefiki Sarmat Aorsi kralı Eunones'ten aldığı yardımla MS 49'da Mithradates'i mağlup etti ve onu rehin olarak Roma'ya gönderdi.⁵⁴ Böylelikle krallık bir müddet Mithradates'in üvey annesi Gepaepyris'in yönetiminde kaldı. Fakat daha sonra Armenia Minor kralı IX. Kotys, MS 49 yılında Bosporos'a kral olarak atandı.

Pompeius döneminde başlayan ve Claudius dönemi sonuna kadar geçen süre zarfında Pontos Bölgesi'nde yapılan siyasi düzenlemeler, bölgede istikrar sağlamadı. Ayrıca Roma'nın bölgeyi yakından tanıyan krallara bağışlanması da bölgeye bir düzen getirmediği gibi, bu bölge ne Hellenize ne de Romanize edilebildi. Bu yüzden Claudius'un ölümü ile Roma İmparatorluk tahtına çıkan Nero (54-68) döneminde Pontos politikasında önemli bir değişikliğe gidildi.

⁴⁸ Jones, 1998: 171; "Polemonium/Polemonion kentinin, bugün Ordu'nun Fatsa ilçesi ile Bolaman Irmağı arasında bir yerde olduğu belirtilmektedir. Talbert, 2000, map 87 C3.

⁴⁹ Magie, 1950: 513-514; Hoffmann, 1952: cols. 1286; Olshausen, 1980: 911 vd.

⁵⁰ Magie, 1950: 548; Luttwak, 1976: 39; Braund, 1984: 42.

⁵¹ Cassius Dio, *Rhomaika* LX. 8. 2; ayrıca bkz. Minns, 1913: 611; Hoffmann, 1952: cols. 1286.

⁵² Cassius Dio (*Rhomaika*, LX. 8. 2), Kilikia Aspera Bölgesi'ni yöneten kralın II. Polemon olduğunu bildirmesine karşın, Iosephus (*Ant. Iud.* 8. 1), buradaki Polemon'un, II. Polemon değil, I. Agrippa'nın kız kardeşi Barenice ile evli olan Marcus Antonius Polemon olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla Iosephus (*Antiquitates Iudaicae*. 8. 1), Cassius Dio'dan farklı olarak iki ayrı Polemon'un olduğunu belirtmektedir. Iosephus, II. Polemon olarak anılan kişinin, kraliçe Antonia Trypahaina'nın oğlu, yani kraliçe Pythodoris'in torunu olduğunu ifade etmektedir. Marcus Antonius Polemon ise, I. Polemon ile kraliçe Pythodoris'in en büyük oğlu ve Iudea'nın son kralı I. Agrippa'nın damadıydı (Magie, 1950: 548-549; Barrett, 1978: 47; Schwartz, 1990: 34 vd).

⁵³ Tacitus, *Annales*, XII. 15 vd; ayrıca bk. Krapivina, 2007: 166; Ballesteros-Pastor, 2011a: 44; Cassius Dio (*Rhomaika*, LX. 28. 7), Claudius döneminde Bosporos Krallığı'na atanan VIII. Mithradates'i hatalı bir şekilde Iberia Kralı Mithradates ile karıştırmıştır.

⁵⁴ Tacitus, *Annales*. XII. 21; ayrıca bkz. Hoffmann, 1952: cols.

İmparator Nero, adı geçen bölgeyi bağlı krallıklar vasıtasıyla yönetmek yerine bizzat Roma sınırlarına dâhil etmeye karar verdi. Doğuda giderek güçlenen Parth Krallığı, Nero'nun bu siyasi projeyi hızlı bir şekilde uygulamaya koymasında önemli bir etken oldu. Ayrıca bölgedeki bağlı krallıklar, doğuda Parth yayılımına karşı yeterli mukavemeti gösterememişler ve Parthlar'ın giderek batıya doğru genişlemelerinin önüne geçememişlerdi. Bu yüzden Roma'nın doğudaki en yüksek askeri komutanı olan Corbulo'nun denetiminde bölgede yeniden siyasi düzenlemelere gidildi. İlk siyasi düzenleme Anadolu'nun Kafkasya'ya açılan kapısı durumundaki Pontos Bölgesi'nde yapıldı. Çünkü bölge, askerî ve stratejik açıdan oldukça önemli bir alandı ve artık vassal krallıklar yerine doğrudan Roma'nın yönetimi altına girmesi gerekli olmuştu. Bu amaçla MS 64'te Polemon Krallığı'na ait Pontos'daki topraklar *Pontus Polemoniacus* (Polemon'un Pontus'u) adıyla Galatia Eyaleti'ne dâhil edildi.⁵⁵

Roma, II. Polemon'a ait Pontos Krallığı'nı Galatia Eyaleti'ne bağlayarak Anadolu'nun kuzeydoğusunda daha fazla toprak elde etti. Şüphesiz bu, Corbulo'nun tavsiyesiyle uygulamaya konuldu. Böylelikle Lykos Irmağı'ndan itibaren Pontos'un iç bölgeleri, Sebaste (Niksar), Zela (Zile) ve Sebasteia (Sivas) ile Amisos'tan Kolkhis'e kadar uzanan bütün Pontos kıyıları bu eyalete dâhil edildi.⁵⁶ Pontos'un eski kraliçesi Pythodoris zamanında krallığın başkenti olan Nikopolis, *Pontus Polemoniacus*'un metropolü yapılarak "Neocaesarea" adını aldı.⁵⁷ Ayrıca Trapezous da "özgür kent" (*Civitas Libera*) ilan edildi (Harita 2).⁵⁸ *Pontus Polemoniacus*'un Galatia Eyaleti'ne bağlanmasının en önemli nedeni, şüphesiz Parth savaşlarıydı. Bu birleşme, Armenia'da oluşturulması düşünülen sınır savunma sisteminin bir parçasıydı. Çünkü Roma toprakları dışında kalan Karadeniz'in bu kesimi, Roma'nın doğu politikasında önemli hâle gelmişti.

Sonuç

Yaklaşık 30 yıl süren Mithradates Savaşlarıyla Roma, Pontos Bölgesi'nin stratejik önemini fark etmiş ve krallığın yıkılması ile bölgede yaşanan gelişmelere daha fazla yoğunlaşmıştı. Ancak Pontos Bölgesi, bulunduğu coğrafi konum itibarıyla Roma hâkimiyet sahasına oldukça uzaktı. Ayrıca bölgenin dağlık yapısı, savaşçı özelliklere sahip yerli halkların varlığı Roma'nın bölgede hâkimiyet kurmasını zorlaştıran en büyük engellerdi. Bu sebeple Roma, Pompeius'tan itibaren uzun bir süre bölgeyi bağlı krallıklarla yönetmeye çalıştı. Ancak Pompeius'tan Marcus Antonius dönemine kadar geçen süre zarfında bu bağlı krallıklar Pontos'ta siyasi bir istikrar sağlayamadılar. Çünkü bu dönemde Pontos Bölgesi'ndeki eyalet ve şehirleri ile

⁵⁵ Suetonius, *Nero*, 18; Eutropius, VII. 14; ayrıca bk. Mitchell, 1995: 63; Jones, 1998: 171; Wojan, 2006: 185; Braund (1989: 31), II. Polemon'un, Pontos'ta artan korsan eylemlerine karşı yeterince başarı gösteremediği için tahtından uzaklaştırıldığını ifade etmektedir.

⁵⁶ Magie, 1950: 561-562; ayrıca bkz. Wojan, 2006: 184-185.

⁵⁷ Magie, 1950: 1071 dn. 11; Jones, 1998: 171.

⁵⁸ Plinius. *Naturalis Historia*, VI. 3. 11; ayrıca bk. Jones, 1998: 171; Magie, 1950: 561; Bu dönemde Trapezous, muhtemelen Galatia Eyaleti'ne bağlı değildi. Nitekim Plinius (*Naturalis Historia*, VI. 3. 11), Trapezous'tan özgür kent olarak söz etmektedir. Ayrıca *Pontus Polemoniacus*'un *Pontus Galaticus* ile birleştirilmiş olduğu zamana ait yazıtlarda altı kent arasında Trapezous'un adı geçmemektedir (Jones, 1998: 171).

Roma'nın iletişimi, politik ve kültürel bir polis'ler ağı oluşturmaktan öte, daha çok Roma için askerî gereksinimleri karşılayan çıkar ilişkisine dayandı. Bölgedeki kültürel ve ekonomik değişimi ise Pompeius'un eyalet haline getirdiği Pontos'un batı kıyıları ile sınırlı kaldı.

İlk kez Marcus Antonius Dönemi'nde Pontos Krallığı'nın başına geçen Polemon ile bölgede uzun süre devam edecek siyasi bir istikrar yaşandı ve bu yeni krallık Roma'nın doğu politikalarında stratejik alanda önemli roller üstlendi. İmparator Nero Dönemi'ne kadar Roma'nın doğuda Armenia ve Parth krallıklarına karşı yürütülen askerî ve siyasi faaliyetlerinde Polemon Krallığı toprakları Roma'nın bir ikmal üssü gibi kullanılırken krallığın askerî gücü bölgede aktif bir rol oynadı. Krallığın bu sadık ve başarılı politikası MS 64'te İmparator Nero Dönemi'nde Pontos Bölgesi'ndeki Polemon Krallığı topraklarının Galatia Eyaleti'ne bağlanmasına kadar devam etti. Zira MS 54'ten itibaren Roma'nın Armenia ve Parthlara karşı askerî eylemleri giderek hız kazanmış, bu askerî eylemlerde Pontos Bölgesi stratejik olarak daha da önem kazanmıştı. Bu yeni gelişmelerle birlikte Roma, Pontos Bölgesi'nin artık vassal krallıklara bağışlanamayacak kadar önemli bir coğrafyaya dönüştüğünü fark etmiş ve bu doğrultuda da Polemon Krallığı'na ait Pontos topraklarını Galatia Eyaleti'ne dâhil etmiştir.

Kaynakça

Antik Kaynaklar

- Appianus, *Appian's Roman History*, with an English translation by H. White I-IV, London, Cambridge, Harvard University Press, Massachusetts: (1912-1913).
- Caesar, Gaius Iulius. *Alexandrian, African and Spanish Wars*, with an English translation by A. G. Way. Harvard University Press London, Cambridge, Massachusetts 1955.
- Cassius Dio, *Roman History*, with an English translation by E. Carry I-IX, Harvard University Press, London, Cambridge, Massachusetts (1914-1927).
- Eutropius (2007), *Roma Tarihinin Özeti*, (Çev. Çiğdem Menzilioğlu), İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Lucius Annaeus Florus, *The Two Books of the Epitome, Extracted from Titus Livius, of all the Wars of Seven Hundred Years*, with an English translation by E. S. Foster, Harvard University Press, London, Cambridge, Massachusetts 1929.
- Iosephus, Flavius, *The Jewish Antiquities*, with an English translation by H. S. J. Thackeray I-IX, Harvard University Press, London, Cambridge, Massachusetts, (1930-1939).
- Plinius, Gaius Secundus *Pliny Natural History*, with an English translation by H. R. Rackham, W. H. Jones, De E. Eichhoz I-X, Harvard University Press (Loeb), London, Cambridge, Massachusetts (1938-1971).

Plutarchus, *Plutarch's Lives*, with an English translation by B. Perrin, I-IX, Harvard University Press, London and New York 1959.

Res Gestae, *The Achievements of the Divine Augustus*, with an Introduction and Commentary by P. A. Brunt and J. M. Moore, Oxford University Press, London and New York 1967.

“Strabo, *The Geography of Strabo*, with an English translation by H. L. Jones I-VIII, Harvard University Press (Loeb). London and New York (1917-1932).

Suetonius, *On iki Caesar'ın Yaşamı*, (Latince'den çev. Fafo Telatar - Gül Özaktürk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

Tacitus, *Annals: The Reigns of Tiberius, Claudius, and Nero*, translated by J. C. Yardley, with an Introduction and Notes by Anthony A. Barrett, Oxford University Press Oxford and New York 2008.

Velleius Paterculus, *Roman History: From Romulus and the Foundation of Rome to the Reign of the Emperor Tiberius*, translated, with introduction and notes by J. C. Yardley and A. A Barrett, Hackett Publishing, United States America 2011.

Modern Kaynaklar

ADCOCK, F.E., 1937. “Lesser Armenia and Galatia after Pompeius Settlement of East”, *JRS*, 27, ss. 12-17.

ANDERSON, J.G.C., 1979. “The Eastern Frontier under Augustus”, *The Augustan Empire, 44 B.C.-A.D. 70.*, CAH, X, Eds. S. A. Cook, Cambridge University Press, Cambridge, ss. 239-283.

ARSLAN, M., 2007. *Romanın Büyük Düşmanı Mithridates VI Eupator*, Odin Yayıncılık, İstanbul.

ARSLAN, M., 2000. *Antik Çağ Anadolu'nun Savaşçı Kavmi Galatlar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

BALLESTEROS-PASTOR, L., 2011. “Beyond the Tanais: Tacitus and Quintus Curtus”, *AWE*, 10, ss. 43-47.

BARRETT, A., 2002. *Livia: First Lady of Imperial Rome*, Yale University Press. New Haven & London.

BEKKER-NIELSEN, T., 2005. “The Technology and Productivity Ancient Sea Fishing”, *Ancient Fishing and Fish Processing in the Black Sea, Black Sea Studies 5, The Danish National Research Foundation's Centre for Black Sea Studies*, Ed. Tønnes Bekker-Nielsen, Aarhus University Press, Denmark, ss. 83-95.

BELKE, K. - MERSICH, N., 1990. *Phrygien und Pisidien, Tabula Imperii Byzantini 7*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Viyana.

BOWERSOCK, W.G., 1966. *Augustus and Greek World*, Clarendon Press, Oxford.

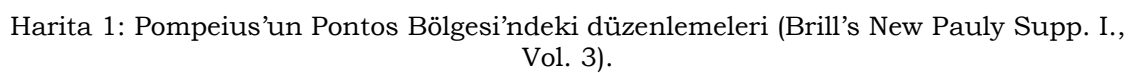
BRAUND, D., 1984. *Rome and the Friendly King: The Character of Client Kingship*, Routledge, London and New York.

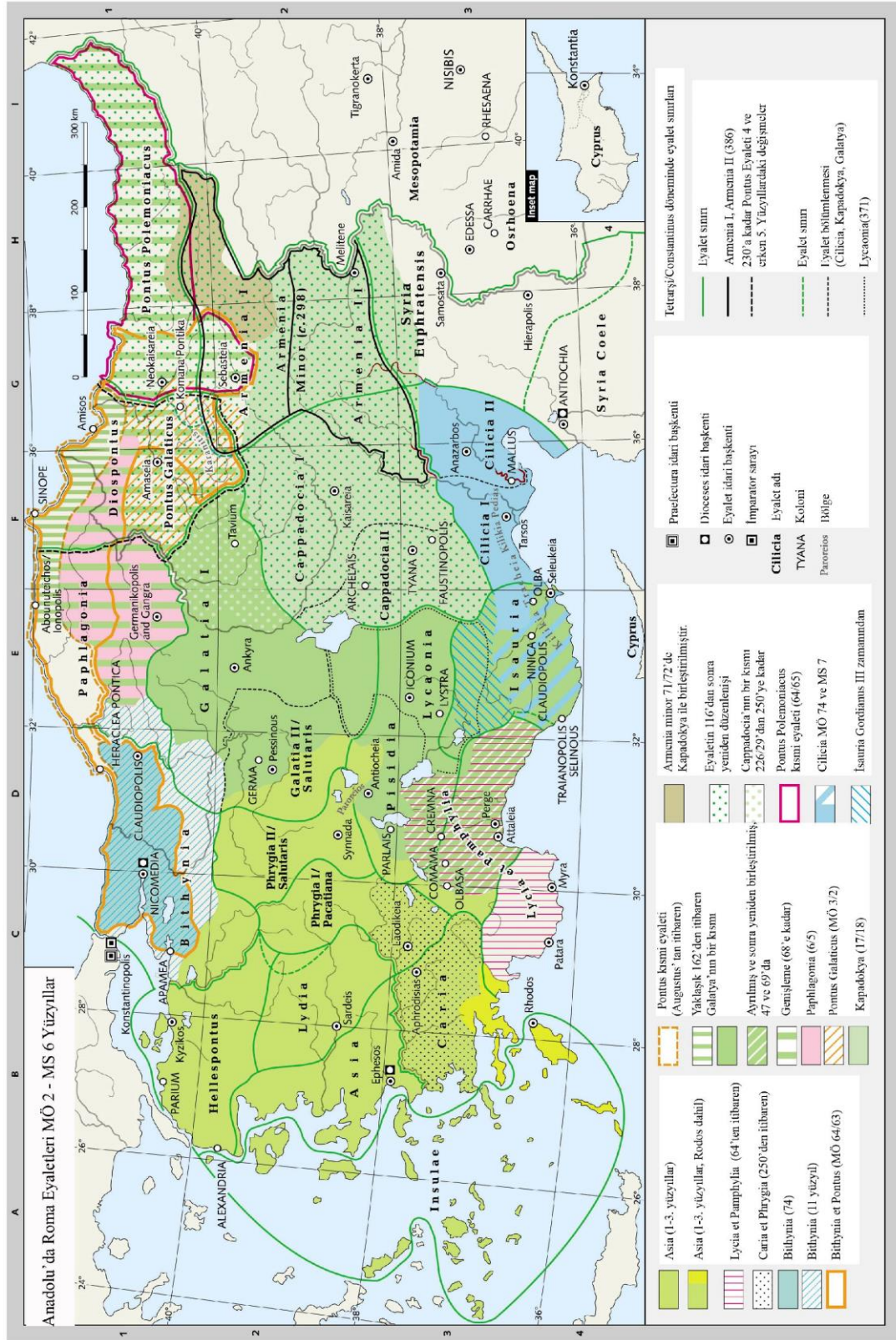
- BRAUND, D., "Coping with the Caucasus: Roman Responses to Local Conditions in Colchis", *The Eastern Frontier of the Roman Empire, (Proceedings of a Colloquium held at Ankara in September 1988)*, Eds. D.H. French and C.S. Lightfoot, British Institute of Archaeology, Ankara, ss. 31-43.
- CANFORA, L., 2007. *Julius Caesar: The Life and Times of The People's Dictator*, English Translate by Marian Hill and Kevin Windle, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, California.
- DEBEVOISE, N.C., 1968. *A Political History of Parthia*, University of Chicago Press, Chicago.
- DODGE, T.A., 1997. *Caesar*, Da Capo Press, London.
- EDWELL, M.P., 2008. *Between Rome and Persia: The Middle Euphrates, Mesopotamia and Palmyra under Roman Control*, Routledge, London and New York.
- EILERS, C., 2005. "A Roman East: Pompey's Settlement to the Death of Augustus", *A Companion to the Hellenistic World*, Ed. A. Erskine, Blackwell Publishing, Oxford, ss. 90-102.
- EMİR, O., 2014. *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Pontos (MÖ IV. yy - MS III. yy.)*. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon.
- FANTHAM, E., 2006. *Julia Augusti: the Emperor's Daughter (Women of the Ancient World)*, Routledge, Oxford and New York.
- FREELY, J., 2010. *Children of Achilles: The Greeks in Asia Minorsince the Days of Troy*, I.B.Tauris & Co. Ltd, London and New York.
- FRYE, R.N., 1984. *The History of Ancient Iran*, C.H. Beck'sc he Verlags buch handlung, München.
- GAMKRELIDZE, G., 2012. *Researches in Iberia-Colchology (History and Archaeology of Ancient Georgia)*, Ed. D. Braund, Otari Lordkipanidze Centre of Archaeology of Georgian National Museum, Georgia.
- GOLDSWORTHY, A. K., 2014. *Caesar*, (Çev.: E. Kurtluoğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- GRUEN, S. E., 2008. "The Expansion of the Empire under Augustus", *The Augustan Empire 43 B.C-A.D. 69, CAH X*, Ed. A. K. Bowman, Cambridge University Press, Oxford and New York, ss. 147-198.
- HANSLIK, R., 1963. "Pythodoris", *RE*, XXIV, cols. 581-585
- HOFFMANN, W., 1952. "Polemon", *RE*, XXI, cols. 1281-1287.
- HØJTE, J.M., 2009. "The Administrative Organisation of the Pontic Kingdom", *Mithradates VI and the Pontic Kingdom, (Black Sea Studies 9, The Danish National Research Foundation's Centre for Black Sea Studies)*, Ed. Jakop Munk Højte, Aarhus University Press, Denmark, ss. 95-108.

- HUMPHREYS, H.N., 1853. *The Coin Collector's Manual: or Guide to the Numismatic Student in the Formation of a Cabined of Coins, I*, H.G. Bohn, York Street, Covent Garden, London.
- HUZAR, E.G., 1978. *Mark Antony: A Biography*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- JONES, A.H.M., 1998. *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford University Press, Oxford.
- KALLET-MARX, R. M., 1995. *Hegemony to Empire: The Development of the Roman Imperium in the East from 148 to 62 BC.*, Routledge, Berkeley, Los Angeles, Oxford.
- KAYA, M.A., 1998. "Anadolu'da Roma Egemenliği ve Pompeius'un Siyasal Düzenlemeleri", *TİD*, 13, ss. 161-173.
- KAYA, M.A., 2004. "Romalılar, Parthlar ve Armenia Krallığı (İ.Ö. 95-İ.S. 4)", *TİD*, 19 (1), ss. 73-86.
- KAYA, M.A., 2005. *Anadolu'daki Galatlar ve Galatya Tarihi*, İlya Yayınevi, İzmir.
- KEARSLEY, R.A., 2005, Women and Public Life in Imperial Asia Minor: Hellenistic Tradition and Augustus Ideology, *AWE*, 4 (1), 98-121.
- KRAPIVINA, V. V., 2007. "Ceramics from Sinope in Olbia Pontica", *Sinope: The Results of Fifteen Years of Research, (Proceedings of the International Symposium 7-9 May 2009)*, Ed.D. K. Tezgör, Brill, Leiden and Boston, ss. 467-477.
- LEVICK, B., 1999. *Tiberius: The Politician*, Routledge, London and New York.
- LUTTWAK, E., 1976. *The Grand Strategy of the Roman Empire: From the First Century A.D. to the Third*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- MAGIE, D., 1950. *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century After Christ I-II*, Princeton, New Jersey.
- MAREK C., 2003. *Stadt, Ära und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia*, Wasmuth, Tübingen.
- MATTINGLY, H. - SYDENHAM, E.A., 1923. *The Roman Imperial Coinage*, Spink & Son, London.
- MINNS, H. E., 1913. *Scythians and Greeks: A Survey of Ancient History and Archaeology on the North Coast of the Euxine from the Danube to the Caucasus*, Cambridge University Press London and New York.
- MITCHELL, S., 1995. *Anatolia I: Land, Man and Gods in Asia Minor, the Celts in Anatolia and the Impact of the Roman Rule*, Clarendon Press, Oxford.
- MITFORD, B.T., 1974. "Some Inscription from the Cappadocia Lines", *JRS*, 64, ss. 160-175.
- MITFORD, B.T., 1980. "Cappadocia and Armenia Minor: Historical Setting of the Limes", *ANRW*, II, 7.2, ss. 1170-1228.

- MOMMSEN, T., 2004. *The Roman History: The Provinces of the Roman Empire, from Caesar to Diocletian I*, translations by W.P. Dickson and F. Haverfield, Gorgias Press, London and New Jersey.
- OKTAN, M., 2008. "Roma Cumhuriyet Döneminde Pontos'da Yapılan Düzenlemeler", *Anadolu*, 34, ss. 47-75.
- OLSHAUSEN, E., 1980. "Pontos und Rom (63 v. Chr.-64 n. Chr.)", *ANRW*, II 7.2, ss. 903-912.
- OLSHAUSEN, E. - BILLER, J., 1984. *Historisch-geographische Aspekte der Geschichte des Pontischen und Armenischen Reiches. Teil I; Untersuchungen zur historischen Geographie von Pontos unter den Mithradaten*, Beihefte zum Tübinger Atlas des Vorderen Orients 29/1, Reihe B (Geisteswissenschaften), Wiesbaden.
- PRIMO, A., 2010. "The Client Kingdom of Pontus Between Mithridatism and Philoromanism". *Client Kings and Roman Principalities in the Roman Near East*. Ed. T. Kaizer-M. Facella. Franz Steiner, Stuttgart, ss. 159-179.
- SAPRIKIN, S. Yu., 2002. *Bosporskoe Tsartsvo na rubeje dvuh epoh*, Nauka, Moskva.
- SCHLUDE, J. M., 2009. *Rome, Parthia and Empire: The First of Roman – Parthian Relations*, California University, Yayınlanmamış Doktora Tezi, California.
- SCHÜRER, E., 1973. *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ (175 B.C.-A.D. 135) I*, a new English translation version revised and edited by G. Vermes and F. Millar, Clark Ltd., Edinburg.
- SCHWARTZ, R.D., 1990. *Agrippa: The Last King of Judea*, Tübingen.
- SCULLARD, H.H., 2010. *From the Gracchi to Nero: A History of Rome from 133 B.C. to A. D. 68*, with a new foreword by Dominic Rathbone, Routledge, London and New York.
- SHERK, K.R., 1980. "Roman Galatia: The Governors from 25 B.C. to A.D. 114", *ANRW*, II, 7/2, ss. 954-1052.
- SHOTTER, D., 2005. *Tiberius Caesar*, Routledge, London and New York.
- SYME, R., 1995. *Anatolica: Studies in Strabo*, Ed. A. Birley, Clarendon Press, Oxford.
- SULLIVAN, D.R., 1980. "Dynasty in Pontus", *ANRW*, II. 7. 2, ss. 913-930.
- SULLIVAN, D.R., 1971. *Some Dynastic Answers to the Armenian Question: A Study in East Anatolian Prosopography*, University of California, Yayınlanmamış Doktora Tezi, California.
- TALBERT, J.A.R. (Ed.). 2000. *Map-By-Map Directory to Accompany, Barrington Atlas the Greek and Roman World*, Princeton University Press, New Jersey.
- TAŞDÖNER, K., 2012. "Romalı Triumvir Marcus Antonius'un Anadolu'da Siyasi Düzenlemeleri". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31(51), ss. 209-236.

- TAŞDÖNER, K., 2014. "Agustus Dönemi'nde Armenia: Roma-Parth Hakimiyet Mücadelesi". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33(56), ss. 55-72.
- TAŞDÖNER, K., 2016. "Anadolu'da Roma'ya Bağımlı Bir Krallık Kappadokia (İÖ 64 İS 17)". *Tarih Okulu Dergisi* (XXVII), ss. 25-42.
- TAŞDÖNER, K., 2017. *Anadolu'da Roma Eyaletleri: Augustus Dönemi*. İzmir: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- TSETSKHLADZE, R. G., 1999. *Pichvnari and Its Environs, 6th c BC-4th c AD: Annales Littéraires de l'Université de Franche-Comté*, 659, Eds. M. Clavel-Lévêque and E. Geny, P. Lévêque, Presses Universitaires Franc-Comtoises, Paris.
- WELLESLEY, K., 1953. "The Extent of the Territory added to Bithynia by Pompey", *RhMP*, 96, ss. 292-318.
- WESCH-KLEIN, G., 2001. "Bithynia, Pontus et Bithynia, Bithynia et Pontus – Ein Provinzname im Wandel der Zeit". *ZPE*, 136, ss. 251-256.
- WIEDEMANN, T.E.J., 2008. "Tiberius to Nero", *The Augustan Empire, 43 B.C.-A. D. 69*, CAH, X, Ed. Alan K. Bowman, Cambridge University Press, New York, ss. 198-236.
- WILLIAMS, T. B., 2012. *Persecution in 1 Peter: Differentiating and Contextualizing Early Christian Suffering*, Brill, Leiden and Boston:
- WOJAN, F., 2007. "Trapézonte du Pont sous l'Empire romain: étude historique et corpus monétaire", *Revue numismatique*, 162, ss. 181-229.
- VINOGRADOV, Yu. A. - GORONÇAROVSKIY, V.A., 2008. *Voennaya istoriya i voennoe delo Bospora Kimmeriyskogo (VI v. do n.e. – seredina III v. n.e.)*, Rossiyskaya Akademiya Nauk Institut İstorii Matarial'noy Kul'turi, trudi. T. XXV, Filologičeskiy fakul'tet Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo universiteta, Sankt-Peterburg.

Harita 2: İmparator Nero Döneminde Pontos Bölgesi'ndeki düzenlemeler (Brill's New Pauly Supp. I., Vol. 3).